

IDENTITA – (DNES) TOVAR AKO KAŽDÝ INÝ (?)

LADISLAV LENOVSKEÝ, Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF, Nitra

K napísaniu tejto úvahy o identite ma inšpirovalo zhládnutie týchto dvoch správ v televízii (podávam ich zjednodušene, avšak relevantné informácie sú prítomné).

Správa I. Z pásma Gazy bude odsťahovaných niekoľko židovských osád, lebo je to palestínske územie. Relokanti budú odškodnení sumami od 100 000 do 400 000 dolárov. Zákonnosť tohto rozhodnutia izraelskej vlády potvrdil aj najvyšší súd a verejnosť to vnímala pomerne pozitívne ako prostriedok upokojenia izraelsko-palestínskych vzťahov. Keď sa toto opatrenie (nariadenie) začalo realizovať (sťahovanie židovských nelegálnych osadníkov), odporcovia relokácie zintenzívnili svoje aktivity (demonštrácie, petície, protesty), pod vplyvom ktorých sa verejná mienka polovice obyvateľov iných častí Izraela zmenila v prospech odporcov. Prečo? Čo sa zmenilo? Aj keď zdravý rozum, alebo v tomto prípade zákon, hovorí jedno, národná, či skôr konfesijná identita Izraelčanov sa prejavila v spolupatričnosti a ako silnejšie médium formovania postoja a reakcie verejnosti.

Jednoducho identita.

Správa II. V Nemecku bol oslobodený cudzinec obvinený zo spoluúčasti na teroristickom útoku z 11. 9. 2001 na Svetové obchodné centrum v New Yorku. Bol oslobodený aj po odvolaní sa prokurátora k vyššiemu súdu. Dôvod – prokuratúra ani po odvolaní nepredložila dostatočné dôkazy, ktoré by svedčili o priamej účasti obvineného na predmetnom trestnom čine. Aj napriek tomu, že boli potvrdené finančná pomoc, pomoc pri ubytovaní a priateľské osobné kontakty so strojcami atentátu na *Dvojičky*, obvinený musel byť prepustený. Vzhľadom na to, že sa v Nemecku zdržiaval na študentské vízum, ktorého platnosť vypršala, bude (bol) z Nemecka vyhostený. *Ukrutný trest*: musel ísť domov, kde z neho bude hrdina. Nemecká prokuratúra ešte počas vyšetrovania požiadala USA o pomoc, aby umožnila aktérom atentátu, ktorý sú v USA väznení, vypovedať pred nemeckým súdom alebo aspoň poskytla ich výpovede v procese proti obvinenému. USA obidve žiadosti zamietli. Možno z dôvodu ochrany národnej bezpečnosti USA, prebiehajúceho vyšetrovania v USA či iného vážneho racionálneho dôvodu, a možno ako dôsledok snahy o prezentovanie suverenity, moci, americkej identity, ktorú jej nositelia radi prezentujú pri každej možnej príležitosti. Mimochodom, v tom spočíva jej hlavná sila. V intenzite a manažmente identity a frekvencovanosti jej prejavov sú USA príkladom aj pre nás.

Každopádne pojmy ako humanita, spolupráca, globalizácia v pozitívnom slova zmysle, svetová vojna proti terorizmu – tieto slová sa vplyvom americkej *suverenity* v tomto prípade zmenili na smiešne bezcenné frázy.

Jednoducho identita.

Čo je identita. Identita (lat.) – zhodnosť, totožnosť. Identita je vlastnosť toho, čo je identické, t. j. zhodné (totožné v jedinečnosti, rovnaké), aj keď rozličným spôsobom vnímané alebo nazývané. Disponovaním identitou sa sami radíme k danému typu entity, s ktorou, alebo s jej vlastnosťami, sa stotožňujeme, príp. sa cítime jej súčasťou. V pojme identita sa nachádza obsahovo aj skúsenostne veľmi mnoho. Poďme sa zamyslieť nad tým, čo všetko sa pod týmto pojmom skrýva, aké entity možno pod tento pojem zaradiť a kde všade je identita prítomná či, lepšie povedané, relevantná.

Identita v praxi je aj prostriedkom (princípom?) nenásilného ovládania alebo aspoň predpokladu správania ľudí ako návod na ich ovládanie. V dobrom či zlom, tento fakt nemožno poprieť. Rôzne typy identity v rôznych oblastiach a obdobiach života človeka sú významnou determinantou formovania jeho názorov, postojov a správania. Manažovaním formovania identity (-tít) u človeka je možné z neho vytvoriť nástroj uspokojovania vlastných potrieb, výrobný prostriedok, silu na presadenie vlastných záujmov, prinajmenšom vplyvať na človeka ako konzumenta produktov v najvšeobecnejšom ponímaní vrátane konzumu kultúry (*eurokultúra*, globálna kultúra, módné subkultúry, ktorých reprezentáciou je spotreba).

Kto sme, respektíve kým sa cítime byť? Niekedy sa zdá, akoby sme si na tieto základné otázky sami nevedeli odpovedať (a vieme?). Neustále nám to niekto musí (snaží sa, chce vo svojom záujme) pripomínať, objasňovať či diktovať. Uvedomme si, že odpoveď na otázku KTO SOM? výrazne určuje naše správanie, názory, postoje, naše JA. Dostávame sa tak do uzavretého kruhu, do ktorého sa však dá na ktoromkoľvek mieste vstúpiť a zmeniť ho. Chvalabohu, aj bohužiaľ.

Typy identity. Odpoveď na stručnú, avšak nie jednoduchú a jednoznačnú otázku „Kto som?“ vyvoláva úvahy nad rozsahom identity. Je možné diferencovať iše typy identity. Typy identít sú determinované možnosťou zmeny (potencionálna diferenciácia) a rôznorodosťou. V okamihu existencie viacerých ako jednej možnosti autoidentifikácie vzniká nová kategória identity.

Výnimkou je identita druhová, ktorú vyjadruje výrok *Človek je nepopierateľná identita, daná a nemenná*. Človek sa cíti (identifikuje sa s) niečím iným ako človekom len v prípade psychického defektu, ochorenia alebo pod vplyvom omamných látok.

Pohlavná identita (žena, muž): Máme tendenciu chápať ju tiež ako nemennú, danú, avšak ojedinele existuje rozpor medzi reálnou identitou a autoidentifikáciou (transvestitizmus ako psychologicko-biologický defekt, riešený mnohokrát radikálnym chirurgickým spôsobom zmeny pohlavia).

Generická identita: Človek ako potomok svojich rodičov a člen rodiny; je to nepopierateľná identita (v prípade sirôt alebo neúplných rodín túto kategóriu nahrádzajú inštitúcie realizujúce výkon príslušiacich funkcií).

Národná (etnická) identita: V mnohých prípadoch spájaná s pojmom štát (reprezentantmi sú štáty ako Francúzsko, Nemecko), dnes, v období globalizácie a mul-

tikulturalizmu, stráca praktickú relevantnosť. Formálne je ňou štátne občianstvo, ale perspektívne je spájaná, resp. bude reprezentovaná národnou (ľudovou, tradičnou) kultúrou v multietnickom štáte. Je predmetom diskurzu nacionálne a multikulturalisticky orientovaných trendov budúcnosti, kde sa hľadá konečná verzia chápania (synchronizácie) pojmov národ, štát, etnicita. Vhodným príkladom zo súčasnosti je Kanada, ako multietnický štát, pričom multietnicita (multikulturalita) je zakotvená priamo v ústave. Ani pre nás, Slovákov, to nie je nič nové; spomeňme si na našu multietnickú históriu v období Uhorska, Rakúsko-Uhorska aj Československa. V Európe tak žijeme aj dnes a aj keď proces integrácie prebieha pomerne intenzívne, vzniká mnoho problémov vyplývajúcich z rôznosti práve tohto typu identity. Tento proces končí v nekonečne, to však neznamená, že je neriešiteľný a že jeho samotná existencia je negatívum. Práve naopak, každého nositeľa vlastnej identity môže obohatiť.

Náboženská (konfesionálna) identita: Autoidentifikácia je primárnou determinantou vo väčšine náboženstiev. Konvertovanie na inú vieru je sprevádzané rôznymi reakciami (sankciami) society autochtónnej konfesie od tolerancie cez postulovanú konfesionálnu endogamiu až po trest smrti (napríklad islam vylučuje konvertovanie na inú vieru pod trestom smrti)¹.

Profesijná identita: V minulosti sa zamestnanie dedilo generačne v omnoho väčšej miere, aj keď generačný prenos profesie nie je výnimkou ani dnes. Dialo sa tak z dôvodov existencie vlastníctva dedičných práv a povolení vykonávať profesiu (remeslo), z dôvodu neexistujúceho edukačného systému v rámci získania vedomostí realizácie daného zamestnania, keď syn bol v každodennom kontakte s otcom, bol jeho pomocníkom a postupne preberal remeslo v rámci rodiny ako ekonomicko-hospodárskeho elementu (firmy), ďalej z dôvodu absencie iných alebo lepších zdrojov obživy. A nakoniec nemožno nespomenúť ako dôvod hodnotu tradície a sociálny status vyplývajúci z vykonávania určitých typov generačne migrujúcich profesií. Medzigeneračný prenos profesie v súčasnosti je postulovaný prevažne v prípadoch

¹ „... Prestúpenie na inú vieru“ je podľa slovníka odvrhnutie vlastného náboženstva. Podľa islamského práva: „Prestúpenec mužského pohlavia (murtadd) si zaslúži smrť, ak sa i naďalej drží svojho omylu.“ Ak na inú vieru prestúpi žena, „tá nie je trestaná smrťou, ale možno ju držať v izolácii, až kým neoľutuje“. Ak niektorý z moslimských manželov odvrhne vlastné náboženstvo, automaticky to značí rozvod – manželstvo zaniká. Ak odvrhne islam dospelý chlapec, toho „netreba usmrtiť, ale väzniť, až kým nedosiahne dospelosť, a ak v neviere pokračuje aj potom, treba ho potrestať smrťou“. Keď všetko toto zoberieme do úvahy, netreba sa čudovať, že moslimovia, ktorí vieru zmenia, to potom buď popierajú, alebo to nepriznajú. Tých, ktorí na inú vieru prestúpili, v niektorých krajinách (napríklad v Bangladeši) zabili – nie orgány spravodlivosti, ale zabili ich tí, ktorí boli presvedčení, že sú nástrojom Allaha a Allah prestúpenecov zabíja... Ale prestúpenectvo sa dnes stále ešte trestá smrťou v takých krajinách ako Afganistan, Irán, Mauretánia, Saudská Arábia, Pakistan, Sudán a Jemen a prestúpenectvo sa pokladá za ilegálne v Jordánsku, Kuvajte, na Maledivách, v Malajzii, Katare a Ománe...

Peter Worthington, Toronto Sun http://www.canoe.ca/NewsStand/Columnists/Toronto/Peter_Worthington/2005/03/06/pf-951650.html

živnostníckych (remeselníckych) profesií, keď tak ako v minulosti syn preberá profesiu (firmu) po otcovi (automechanici, pekári, kováči, klampiari). Pomerne frekventované sú lekárske, právnické, obchodnícke rodiny, rómske hudobnícke rodiny. V súčasnosti sa výber profesie riadi v prevažnej miere vplyvom trhu (ponuka, dopyt), regionálnym a globálnym vývojom a predpokladanými perspektívami. Ak to zjednodušíme, môžeme povedať, že profesijná identita smerom do minulosti bola predurčená a počas života nemenná (jedinec sa identifikoval ako murár, kováč, pekár, roľník a aj ním bol počas celého svojho života s minimálnou možnosťou zmeny). Smerom od súčasnosti do budúcnosti je profesijná identita závislá od momentálneho výkonu typu práce na základe momentálnych strednodobých podmienok (0 – 10, 15 rokov). Profesijná identita súčasného človeka sa počas jeho života aj niekoľkokrát zmení v závislosti od potrieb a vôle prostredia alebo samotného nositeľa identity. Rekvalifikácia, zmena zamestnávateľa alebo profesie sú bežnými javmi v produktívnom procese človeka. Aj keď forma profesijnej identity je stále tá istá, jej obsah a význam sa značne zmenili práve v posledných desaťročiach. Profesijná identita zohráva jednu z najdôležitejších sociálno-psychologických funkcií človeka v oblasti autoidentifikácie, sebarealizácie, sebauspokojenia a socializácie.

Sociálna identita: Vyplýva z postavenia jedinca v hierarchii society, ktorej je členom. Úzko korešponduje s pojmom *sociálna rola*, ktorý sleduje zaradenie jednotlivca z pohľadu spoločnosti (society) v kontexte postulovaného správania a plnenia istých sociálnych funkcií. Sociálna identita zaberá autoidentifikačný rozmer a vplyvy na nositeľa z toho plynúce. O sociálnej identite môžeme hovoriť v súvislosti s existenciou človeka v priateľských či záujmových skupinách, ale aj v rámci vyššie spomenutých kategórií identity. Napríklad vyhlásenie občana slovenskej národnosti, štátnej príslušnosti SR: „Som Slováč z Matice Slovenskej“ je vyjadrením národnej a etnickej identity, sčasti aj profesijnej, a v kontexte sociálnej identity je možné predpokladať istý sociálny status v societe (v tomto prípade sú to Slováci). Uvedomenie si skutočného postavenia a hodnoty seba samého v societe a stotožnenie sa s touto skutočnosťou je prejavom aj obsahom sociálnej identity.

Identita ako ideologický produkt. 1. My, árijci... My, čistá rasa...; 2. My, komunisti... My, robotníci... (bez urážky) My, pracujúci ľud... (tiež bez urážky); 3. My, Slováci... My, Maďari... My, Srbi... My, Chorváti... My, Bosniaci...; 4. My, bieli; 5. My, Američania; 6. My, Európania, my, západná, vyspelá civilizácia; 7. My, stredná vrstva – to všetko sú prejavy identity.

V každom z týchto prejavov identity cítiť aj isté nebezpečenstvo, negatívnu skúsenosť či prinajmenšom iróniu. Pod rúškom identity boli takmer vyhladené niektoré etniká, vyvraždené milióny ľudí, z dôvodu zdieľania a existencie inej identity mnoho jednotlivcov trpelo a stále trpí.

Povojnová Európa sa rozdelila na dva súperiace tábory, ktorých členovia museli prijať príslušnú ideologickú identitu. Prípady jej neprijatia netreba zvlášť opisovať, sú všeobecne známe. Treba však pripomenúť, že v tzv. východnom bloku boli sankcie najtvrdšieho charakteru, a to formou (trest smrti) aj rozsahom (počet potresta-

ných). V západnom bloku boli sankcie miernejšie formou (verejné opovrhnutie okolia), no činnosť opozičných štruktúr bola takisto intenzívne monitorovaná a eliminovaná, aj keď nie takými drastickými a signifikantnými spôsobmi. Ešte pred päťnástimi rokmi sme sa hrdo hlásili k socialistickej prítomnosti a komunistickej budúcnosti. Mali sme jasné ciele, prostriedky na ich naplnenie, systém eliminácie rušivých vplyvov, vzor v Sovietskom Zväze a krajinách východného bloku. Štyridsať rokov cieľavedome budovaná identita obyvateľov socialistických krajín s presne vymedzenými postojmi, názormi, stereotypmi správania a kultúrou bola tá jediná správna a hlásila sa k nej obrovská časť obyvateľstva sveta, na čo nemožno zabúdať. Na druhej strane (za osnatým drôtom) existovala spoločnosť postavená na demokratickom princípe so svojou typickou identitou. Aj keď tieto dve protikladné ideológie boli udržiavané rozdielnymi nástrojmi, vzniknuté identity boli projektovateľné, manažované a reprezentované rovnako cieľavedome, razantne, profesionálne a veľmi podobnými spôsobmi. Ideológia či identita (v tomto prípade v tom nie je rozdiel) jedného tábora sa však relatívne rýchlo zrútila. Obyvatelia veľmi rýchlo (až je to podozrivé) prijali identitu či ideológiu (ani v tomto prípade v tom nie je rozdiel) inú, demokratickú.

Teraz sme zas všetci demokrati. A sme Európania. Teda len tí, ktorí nimi chcu byť. A tí, ktorí nechcu, tým sa na rozdiel od vyššie uvedeného nič nestane.

Identita ako tovar. Prostriedkov a spôsobov šírenia identity u potencionalných konzumentov (nositeľov) je viac. Spôsob prijatia identity je determinovaný typom identity. V prostredí kolektívnych identít sa tieto vyvíjajú štandardnými spôsobmi (vyplývajú z mentality, tradície, výchovy v rodine, genetických predpokladov, tradičnej autochtónnej kultúry). V masovom ponímaní identity (národná, etnická, európska, konfesionálna) je nevyhnutným nástrojom šírenia a prijatia identity propaganda (pozor, v neutrálnom ponímaní).

Vyzdvihovanie a spájanie rôznych kategórií či typov entít, do lákavého, pútavého, moderného celku je vhodným prostriedkom vytvorenia produktu (systém, kultúra, spoločenstvo, viera), prostredníctvom ktorého sa ľudia začnú s ním stotožňovať – identifikovať. Pochopia súvislosti, alebo aspoň majú ten pocit, cítia sa súčasťou projektovaného systému. Pozitívom tejto snahy je avizovanie možnosti aktívnej participácie v tomto systéme (či už existujúcom, alebo vznikajúcom). Dôležité je vyvolať vedomie vlastnej voľby a vôle. Kategórie, z ktorých sa daný projekt skladá, resp. má sa reprezentovať, sú rôznorodé (ľudská prirodzenosť alebo naopak božkosť a výnimočnosť; rasové alebo iné predpoklady ako vlastné odlišnosti prezentované v pozitívnom svetle; relevantné historické udalosti a sympatické, úspešné osobnosti minulosti a prítomnosti; porovnania rôznych kategórií, v ktorých vyniká sledovaná cieľová skupina, s negatívnymi príkladmi zvonka; vízie do budúcnosti pokiaľ možno s čo najrealistickejšími pozitívami). V tomto procese je potrebné neustále utvrdzovať prezentovaný projekt opakovaním a zdôrazňovaním základných ideí. Možno to nazvať manažovaním identity. Osvedčilo sa mnohokrát v minulosti ako prostriedok zjednotenia rôznorodého obyvateľstva toho istého teritória na dosiahnutie spoločných

cieľov (napríklad identita Američana, československého komunistu v období socializmu, Slovana, humanistu, moderného „in“ človeka). V súčasnosti je manažovanie bežným prostriedkom pri vytváraní identity Európana – obyvateľa Európy. Hodnota, resp. náklady na vznik a šírenie identity sa dajú presne vyčíslieť na základe ceny napríklad osvetu, výchovno-vzdelávacích projektov, propagačných akcií a reklamy – ako pri inom tovare. Manažment identity spočíva vo vytvorení novej alebo v prezentácii existujúcej identity, v procese osvojenia a prijatia identity, ktorej výsledkom a dôkazom je autoidentifikácia.

Nechcem byť sarkastický, ironický a negativistický, nechcem popierať hodnotu identity, jej kľúčovú funkciu v živote každého z nás, no chcem poukázať na racionálny rozmer, ktorý tu existuje spolu s potenciálom manipulácie, o ktorej možných dôsledkoch nás mnohokrát presvedčili udalosti v minulosti, viac či menej vzdialenej. Sami musíme prísť na to, kto sme, a takisto aj na to, kto nie sme. Aby sme neboli sklamaní a rozčarovaní v budúcnosti, viac či menej vzdialenej.

PhDr. Ladislav Lenovský
Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF
Hodžova 1
949 74 Nitra
SR